

НІМЦІ КРИМУ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В 20-30-ТІ РОКИ ХХ СТ.

Висвітлено проблеми підготовки кадрів з числа німців у технікумах, робітничих факультетах і курсах, вищих навчальних закладах. Розглянуто історію педагогічного та сільськогосподарського німецьких технікумів. З'ясовано результати діяльності влади у сфері професійної освіти німців.

Ключові слова: німці Криму, національна освіта, професійна освіта.

Освещены проблемы подготовки кадров из числа немцев в техникумах, рабочих факультетах и курсах, высших учебных заведениях. Рассмотрено историю педагогического и сельскохозяйственного техникумов. Проанализировано результаты деятельности власти в области профессионального образования немцев.

Ключевые слова: немцы Крыма, национальное образование, профессиональное образование.

The article is devoted to learning of Germans staff training problems in technical schools, working faculties, higher educational institutions and various courses. The history of pedagogical and agricultural technical school is also revealed here and the results of authorities activity in the field of Germans professional training.

Key words: Crimean Germans, national education, professional training.

Установлення радянської влади на території Криму призвело до масштабних перетворень у соціально-економічних, політичних і культурних сферах життя населення півострову. Сформований напередодні Першої світової війни уклад життя в полінаціональному та поліконфесійному регіоні з приходом більшовиків почав кардинально змінюватися. Особливу увагу нова влада звертала на стан шкільної освіти, а також підготовку професійних кадрів з числа німецької етнічної групи. Адже більшість німців проживала саме в сільській місцевості, а тому потребувала кваліфікованих кадрів – агрономів, ветеринарів, зоотехніків, механізаторів тощо. Водночас існувала потреба у забезпеченні фахівцями місцевих органів влади, медичних закладів тощо. Отже, мета статті полягає в з'ясуванні особливостей політики більшовиків у сфері функціонування професійних навчальних закладів для підготовки кадрів з числа німців Криму. Для її досягнення слід розкрити процеси, пов'язані з навчанням німців у системі технікумів, робітничих факультетів, вищих навчальних закладів і на різно-профільних курсах.

Окреслені проблеми не знайшли належного вивчення в радянській та сучасній історичній науці. У наявних наукових студіях півострів традиційно залишається поза увагою. Лише поодинокі аспекти навчання німців знайшли своє відображення в наукових працях Г. М. Кондратюка, зокрема діяльність Окресського педагогічного технікуму та Кримського технікуму зернової механізації.

Зміцнення радянської влади на півострові було пов'язано із встановленням реального контролю над

політичними, економічними процесами. Одночасно ставилося завдання взяти під контроль й культурну сферу. Саме в ідеологічному вихованні вбачалася можливість сформувати новий світогляд радянської людини. Надійним засобом реального втілення в життя таких планів, за задумом влади, мала стати школа, яка у німців існувала в кожному населеному пункті їх компактного проживання. Проте, викладацький склад навчальних закладів, що діяли ще до приходу більшовиків, не відповідав новим реаліям, адже старі викладачі не могли та й не хотіли виховувати у дітей атеїзм, прищеплювати нові цінності, невластиві для німецької етнічної групи. За таких обставин першочерговим завданням для влади стало питання підготовки відповідних педагогічних кадрів з числа соціально надійних, перевірених осіб німецької національності. Натомість, на середину 20-х рр. склалася критична ситуація із забезпеченням шкіл вчителями. Так, станом на 1926 р. багато педагогів через низьку заробітну платню звільнилося та пішло у сільськогосподарську кооперацію. За прогнозами на 1926/1927 навчальний рік школи могли залишити до 50 % викладачів [1, арк. 7]. Крім того, в 1930 р. відмічалось, що «За останні два роки німецька школа поріділа, багато вчителів покинуло її із-за класово-ворожої нам ідеології (участь в еміграційному русі, активна релігійність, демагогічні виступи проти хлібозаготівлі, контрольних цифр, ліквідації куркульства як класу, найбільш активні перейшли в кооперацію, на радянську партійну роботу)». За таких обставин вихід бачився саме у підготовці кадрів з числа найбільш бідніших німців у

спеціально створеному педагогічному технікумі [2, арк. 1].

Уперше на Всекримському рівні питання про організацію німецького педагогічного технікуму було розглянуто на II-й республіканській німецькій безпартійній конференції, що відбулася у Сімферополі 16-29 травня 1927 р. Доповідь із проблем німецької освіти виголосив нарком освіти Криму У. Баліч. У резолюції, прийнятій за результатами її заслуговування, ставилося завдання збільшення кількості початкових шкіл, створення німецьких шкіл селянської молоді, перетворення Окресської школи на Кримський німецький педагогічний технікум [3, с. 108].

Вибір місця заснування майбутнього технікуму був вдалим. Адже саме в Окречі напередодні Першої світової війни німці побудували сучасне шкільне приміщення для навчання дівчат. У ньому на першому поверсі знаходилося 5 спальних кімнат, туалет, гардероб, кухня, комора, кімната для прислуги, учительська, приймальня, а на другому – 3 спальні, бібліотека, рекреаційна зала, 4 класні кімнати [4, арк. 5–6]. У 1927 р. при школі діяв інтернат на 100 осіб (на обласному бюджеті), школа I ступеня та дитсадок (у ньому майбутні педагоги оволодівали навичками) [5, арк. 12].

У 1930 р. в педагогічному технікумі навчався 91 студент – 48 чоловіків та 43 жінки. За національним походженням 86 – німців, а за соціальним – 56 колгоспників [6, арк. 14]. На 1934 р. планувалося зарахувати 240 учнів, а навчання здійснювати протягом 7 семестрів [7, арк. 13]. У 1931 р. з 32 учнів 30 були німцями, а за соціальним походженням – 25 селян. У технікумі діяла 1 група [7, арк. 17]. В Окресському німецькому педагогічному технікуму у вересні 1932 р. навчальний процес здійснювало 17 викладачів, із них 10 осіб з вищою освітою, що якісно відрізняло технікум від подібних навчальних закладів [8, с. 173–174]. Мова викладання в педагогічному технікуму на початку 30-х рр. була німецькою, за винятком військової справи та біології [6, арк. 18].

Німці Криму за родом занять були переважно землеробами, що вимагало відповідно підготовлених кадрів для покращення виробництва. Лише в 1925 р. питання щодо заснування спеціального технікуму стала підніматися владою [5, арк. 13]. Такий стан справ обумовлювався бажанням німецької молоді отримувати спеціальні знання, необхідні для подальшої трудової діяльності [1, арк. 7].

Проте, питання щодо відкриття німецького сільськогосподарського технікуму затягнулося через матеріальні труднощі, відсутність необхідних приміщень. Восени 1929 р. в Окречі за угодою з НКП КАСРР зернотрест відкрив навчальний заклад індустріального землеробства з розрахунку набору не менше 500 осіб [9, арк. 29]. Кримський німецький технікум механізації сільського господарства розміщувався до літа 1933 р. в одному приміщенні з Кримським педагогічним технікумом в Окречі. У ньому, в листопаді 1933 р. здійснювалася підготовка за такими напрямками, як вивчення проведення всіх видів ремонту техніки, керівництво стаціонарними та пересувними майстернями, організація раціональної експлуатації механізмів у господарствах [6, арк. 83]. Тобто відбу-

валася підготовка техніків-механіків для зернових господарств й МТС для задоволення кадрами колективізованого німецького села республіки.

Після виділення зі складу педагогічного технікуму, листопад 1933 р., термін підготовки кадрів становив чотири роки. Навчальним планом передбачалося відведення третьої частини бюджетного часу для вивчення теоретичної частини, а решта надавалася технологічній, практичній та виробничій практиці. На I та II курсах навчання на технологічну практику припадало 12 % навчального часу, а на виробничу – 30 %.

Створений технікум зазнавав низку труднощів. Передусім – це відсутність необхідної матеріально-технічної бази та аудиторного фонду. Так, восени 1933 р. було лише 2 аудиторії й повна відсутність лабораторного обладнання, підручників німецькою мовою. У перспективі на 1934 р. планувалося обладнати майстерні, технічну базу, гуртожиток [6, арк. 83]. Покращення матеріально-технічної бази здійснювалося різними способами, навіть шляхом перемоги в 1933 р. у першому турі Всесоюзного змагання вузів та технікумів, на яких колектив технікуму отримав 20 000 крб. від Всесоюзного комітету за постановку навчальної роботи, легковий автомобіль і півторатонну вантажівку від Наркомату радгоспів за зразкове навчальне господарство [10, с. 407].

Мова викладання фізики, хімії, біології, математики, суспільствознавства в німецьких групах була їх рідною, а предмети спеціалізації вивчалися на російській мові [6, арк. 14].

У 1930/31 навчальному році в технікумі було відкрито 8 груп, в яких планувалося навчання 430 осіб [11, арк. 23]. Але, у 1933 р. контрольна цифра скоротилася майже у двое – до 210 студентів. Станом на 28 листопад 1933 р. на відділені сільськогосподарської механізації на 3 курсі функціонувала 1 група де навчалися німці, на 2 курсі 1 група була укомплектована учнями-німцями, а 1 учнями-росіянами, на 1 курсі 5 груп, з яких 2 німецькі та 3 російські. Одночасно на 1 курсі агрономічному відділенні було 2 групи – 1 німецька та 1 російська. На підготовчому відділенні діяла 1 татарська. На вересень 1934 р. мало бути 6 груп, з них 4 німецькі [6, арк. 83].

Кількісний склад студентів у 1930 р. становив 102 особи, з них 96 чоловіків та 16 жінок. За національним складом вони поділялися: німців – 59, росіян – 25, кримських татар – 9 й представників інших національностей теж 9 [6, арк. 14]. На 1 березня 1931 р. в Окресському землеробському німецькому технікуму навчалось 216 осіб, серед яких німців нараховувалося лише 94 особи, а решта це росіяни – 51 особа, кримські татари – 29 осіб та представники інших національностей. За соціальним походженням з 216 осіб: робочих – 77, колгоспників – 63 і 30 службовців [7, арк. 23–34]. У 1933 р. у закладі навчалось 293 особи [8, с. 168–176]. За національним складом – німців 46 %, росіян 27 %, татар 13 % та 13 % представників інших національностей [6, арк. 83]. У 1931 р. існували плани прийняти до нього 75 % кримських татар, що було пов'язано з коренізацією [12, арк. 3], проте вони не реалізувалися, а в 1934 р. планувалося набрати 70 % німців [6, арк. 83], що

також не було здійснено. Тому станом на 1940 р. з 330 учнів лише 17 були етнічними німцями, 200 – росіян, 98 – українців, а решта – інші національності [13, арк. 4]. Таким чином, наведені дані підкреслюють, що з організацією діяльності німецького технікуму механізації зернових господарств у влади були значні труднощі, а національний склад учнів і навчальні програми доводять його змішаний характер та наочну русифікацію німців під час навчального процесу, не кажучи вже про виховання радянського світогляду. Також, наведені дані підкреслюють, що технікум не став німецьким, а напередодні війни взагалі втратив свою національну складову.

Підготовка професійних кадрів для німецьких шкіл, а також галузей виробництва в 30-х рр. здійснювалася й у Феодосійському інтернаціональному педагогічному технікумі, де навчалось 30 відсотків німців від загалу [14].

Динаміка зміни чисельності у навчальних закладах, що здійснювали підготовку робітників, мала наступний вигляд: в 1926/27 навчальному році в різних професійних училищах КАСРР навчалось лише 22 представника німецької етнічної групи, що становило 0,6 % від усіх представників національних меншин [5, арк. 17], у 1931 р. – 156 [12, арк. 79], у 1932 р. в технікумах Криму здійснювалася підготовка 305 осіб [15, арк. 28]. Станом на 1934 р. 337 німців навчалось у технікумах, а у фабрично-заводських школах – 26 [16, с. 75].

Якщо розглянути в розрізі професійну підготовку німців, то в 1926/1927 навчальному році в медично-фармацевтичному технікумі навчалось 8 осіб, промислово-економічному – 5, по одному в музичній професійній школі, сільськогосподарському та музичному технікумі й двоє в індустріально технічній профшколі [5, арк. 17]. У 1931 р. ситуація з професійною освітою німців мала наступний вигляд: в індустріально-промисловому технікуму – 3 особи, транспортному – 4, будівельному – 4, сільськогосподарському – 106, медичному – 5, педагогічному – 30, а в інших – 4 [12, арк. 79].

Отже, цілком зрозуміло, що, незважаючи на спроби влади створити національні технікуми для навчання німців, досягнути бажаної мети в повному обсязі не вдалося. До моменту згорання коренизації в республіці так й не відбулося стабільного функціонування педагогічного та сільськогосподарського техніку, де німці змогли б здійснювати навчання рідною мовою, а утворені заклади мали змішаний характер.

Німці проходили курс навчання не лише в технікумах та у фабрично-заводських школах, але й залучалися владою до робітничих факультетів. Система робітфаків була законодавчо оформлена декретом РНК РРФСР «Про робітничі факультети» від 17 вересня 1920 р. Ним установлювалося, що на робітфакі приймалися робітники і селяни, зайняті фізичною працею у віці від 16 років за відрядженням підприємств, профспілок, партійних і радянських органів [17, с. 181].

У 1926/27 навчальному році на робітничих факультетах КАСРР навчалось 7 осіб, що стано-

вило 1,1 % від представників національних меншин [5, арк. 17], у 1930 р. – 6 [6, арк. 31], у 1932 р. – 18 [15, арк. 28], у 1934 р. – 19 [16, с. 75], у 1935 р. – 59 осіб [18, арк. 6].

У 1931 р. за профілем підготовки учні робітничих факультетів з числа німців розподілялися наступним чином: індустріальний – 6, сільськогосподарський – 4, педагогічний – 5, що складало 1,2 % від загальної численності [12, арк. 79–80]. У 1935 р. найбільше німців навчалось на заочному відділенні Сімферопольського медичного робфаку – 8 осіб та 7 осіб у Кримському сільськогосподарському робфаку в м. Ялта [18, арк. 6].

Отримання німцями вищої освіти у дорадянський час було рідкістю. Переважно вони закінчували початкові школи, а на початку ХХ ст. усе ж збільшилася кількість бажаючих отримати освіту в центральних училищах. Така ситуація пояснюється відсутністю потреби в отриманні вищої освіти, а також незначною мережею ВНЗ у Російській імперії, низьким рівнем володіння державною мовою. Виробництво та соціально-політичні, культурні відносини в німецьких селах також не вимагали фахівців з вищою освітою в значній кількості.

У Криму в 20-30-ті рр. діяло три вищих навчальних заклади: Кримський державний педагогічний інститут ім. М. В. Фрунзе, Кримський сільськогосподарський інститут ім. М. І. Калініна, Кримський медичний інститут ім. Й. В. Сталіна, в яких німці могли отримати вищу освіту. Відповідно до виявлених статистичних даних встановлено таку картину: 1928 р. вищу освіту здобувало 14 осіб; у 1930 р. – 12 [6, арк. 31], у 1931 р. – 19 [7, арк. 23], у 1934 р. – 38 [16, с. 75], у 1935 р. – 43 [18, арк. 5], у 1938 р. – 35 осіб [19, арк. 12].

У 1931 р. німці за напрямом підготовки у ВНЗ розподілялися – 2 на денному та 15 на заочному відділенні Кримського педагогічного інституту, а 2 навчалось в медичному інституті [7, арк. 23], а у 1935 р. в Кримському педагогічному інституті навчалось 13 осіб, Кримському медичному інституті – 23, Кримському сільськогосподарському інституті – 7 осіб [18, арк. 5]. У наступні роки ситуація суттєво не змінилася. Такий стан справ пояснюється низкою факторів: насамперед відсутністю можливості ВНЗ республіки забезпечити навчання рідною мовою (кадри, підручники тощо); слабке знання самими німцями державної мови; незначний прошарок так званих соціально надійних класів, особливо в період 20-х – початку 30-х рр.; відсутність серед самих німців необхідності масового отримання вищої освіти, адже вони в більшості зупиняли свій вибір на початковій та середньо-професійній освіті.

Окреме місце в системі професійної підготовки німців кінця 20-30-х рр. посідали різноманітні курси. Серед них вагоме місце відводилося підвищенню кваліфікації вчителів початкових шкіл. Зокрема, з вивченням методики викладання навчальних дисциплін, проведення виховної роботи значна увага приділялася питанням місця вчителя у вихованні радянських цінностей, антирелігійній пропаганді тощо. У 1926 р. курси закінчило 664 викладачі, з яких німців – 95, а на курсах політпросвіти з 184 осіб німців було 13 [21,

арк. 9 зв.]. У 30-ті рр. робота щодо підготовки вчителів продовжувалася. Основний акцент при цьому робився на політично-просвітницьку роботу шляхом проведення учительських конференцій, методичних нарад або щомісячним зібранням, наприклад, учителів Тельманського району, районним комітетом ВКП(б) для прослуховування лекцій на політичні теми. Скажімо, на одному із таких зібрань обговорювали промову Й. Сталіна щодо розвитку стаханівського руху в промисловості та в сільському господарстві. У результаті системних дій влади їй вдалося на 1936 р. забезпечити школи соціально та політично надійними вчителями [22, арк. 23–24].

З початком проведення колективізації та механізації виробництва влада організовувала курси механізаторів. Зокрема, у 1931 р. з 346 німців-трактористів через навчальні заняття пройшло 34 особи [12, арк. 3].

Курси підвищення кваліфікації проводилися й для робітників виконавчих органів влади та органів місцевого самоврядування. Наприклад, через курси обласного будинку радянського будівництва в 1933 р. пройшло 9 німців, з яких 5 голів сільрад, 3 секретаря [6, арк. 109].

У підсумку слід зазначити, що подолання економічної розрухи, викликані Першою світовою та громадянською війнами, а також голодом 1921-1923 рр. та іншими соціальними потрясіннями стало

можливим у Криму лише в середині 20-х років. Саме з 1925 р. розпочинається більш-менш системна робота влади щодо німців та їх закладів освіти. Перша проблема, з якою зіштовхнулася влада, стала відсутність перевірених професійних кадрів, що могли б втілювати плани більшовиків серед німецької етнічної групи Криму. Саме у створенні системи професійних навчальних закладів і залучення до них соціально надійних елементів з числа самих німців й вбачалася можливість укріплення позицій новому режиму в місцях компактного їх проживання. За період 20-30-ті рр. підготовка німців здійснювалася в спеціально створених педагогічному та сільськогосподарському технікумах, на робітничих факультетах та в системі ВНЗ Криму. Проте, у двох останніх випадках їх чисельність серед студентів була мізерною. Одночасно треба визначити, що система професійної підготовки фактично була орієнтована на русифікацію. Незважаючи на існування протягом певного часу німецьких технікумів, вони все ж мали змішаний характер й навіть в існуючих німецьких групах низка предметів викладалася російською мовою. Крім того, частина представників німецької етнічної групи була позбавлена можливості для продовження навчання після отримання початкової освіти через невідповідне соціальне походження (належали до заможних сімей, священників тощо).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів в АРК (ДААРК), ф. П-1, оп. 1, спр. 550.
2. ДААРК, ф. Р-663, оп. 2, спр. 145.
3. Кондратюк Г. М. Етнополітика і розвиток народної освіти в Криму в 20-30 роках ХХ століття: дис... канд. іст. наук : 07.00.02 / Григорій Миколайович Кондратюк. – К., 2005. – 222 с.
4. ДААРК, ф. 27, оп. 13, спр. 4741.
5. ДААРК, ф. П-1, оп. 1, спр. 698.
6. ДААРК, ф. Р-663, оп. 1, спр. 1843.
7. ДААРК, ф. Р-663, оп. 3, спр. 988.
8. Кондратюк Г. Н. Деятельность учебных заведений Биюк-Онларского и Тельманского немецких национальных районов Крымской АССР в 1920-1930 гг. / Г. Н. Кондратюк // Вопросы германской истории. – 2007. – С. 168–176.
9. ДААРК, ф. П-137, оп. 6, спр. 42.
10. Кондратюк Г. Н. Немецкие учебные заведения Биюк-Онларского и Тельманского национальных районов Крымской АССР в 1930-х гг. / Г. Н. Кондратюк // Материалы Международной научной конференции, посвященной 200-летию переселения немцев в Крым. 6-10 июня 2004 г. История немецкой колонизации в Крыму и на юге Украины в XIX – XX вв. / сост. Ю. Н. Лаптев. – Симферополь : АнтикВА, 2007. – С. 403–409.
11. ДААРК, ф. П-1, оп. 1, спр. 1004.
12. ДААРК, ф. Р-663, оп. 3, спр. 393.
13. ДААРК, ф. Р-219, оп. 1 спр. 1826.
14. Тельманский национальный район [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.cidct.org.ua/uk/publications/deport2/29.html>.
15. ДААРК, ф. Р-663, оп. 5, спр. 463.
16. Материалы к отчету ОК ВКП(б) XVII областной партконференции. – Симферополь : Крымпартиздат, 1934. – 129 с.
17. Змерзлий Б. В. Развитие системы просвещения крымских татар у 1921-1941 рр. / Б. В. Змерзлий. – Симферополь : Энергия-Дельта, 2007. – 344 с.
18. ДААРК, ф. Р-219, оп. 1 спр. 1752.
19. ДААРК, ф. Р-219, оп. 1, спр. 1800.
20. ДААРК, ф. П-1, оп. 1, спр. 199.
21. ДААРК, ф. Р-20, оп. 3 спр. 47.
22. ДААРК, ф. П-142, оп. 1, спр. 9.

Рецензенти: Котляр Ю. В., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили;
Пронь С. В., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили.